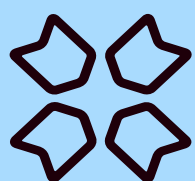

Rapport

Lärosätesbiblioteken – en översikt

Svensk
biblioteksförning

Lärosätesbiblioteken – en översikt

Författare: Lisa Gemmel och Karin Martinsson Stattin

År: 2025

Författare: Lisa Gemmel och Karin Martinsson Stattin

Grafisk form: A. Olas

Foto: Fredrik Hjerling

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning och bakgrund.....	6
Tillvägagångssätt.....	6
Frågeområden och disposition	7
Vad är ett lärosätesbibliotek?.....	9
Tjänster	11
Medier	16
Kompetens	20
Vad gör andra organisationer?	21
Framåtblick.....	22
Källor	24

Sammanfattning

Den här rapporten har tagits fram av Svensk biblioteksförening med syfte att ge en bild av lärosätesbibliotekens verksamhet, utmaningar och framtidsutsikter. Den bygger på sex djupintervjuer och litteratur på området.

Lärosätesbiblioteken är bibliotek som tillhör universitet och högskolor, och som stödjer utbildning, forskning och samverkan. De är reglerade av bibliotekslagen, högskolelagen och sina respektive huvudmän. Biblioteken spelar en viktig roll genom att erbjuda tjänster till både studenter och forskare. Tjänsterna omfattar tillhandahållande av information, informationssökning, forskarstöd, undervisning i informationskompetens samt tillhandahållande av studie- och lärmiljöer. Lärosätesbiblioteken arbetar också för att stärka studenters och forskares medie- och informationskunnighet.

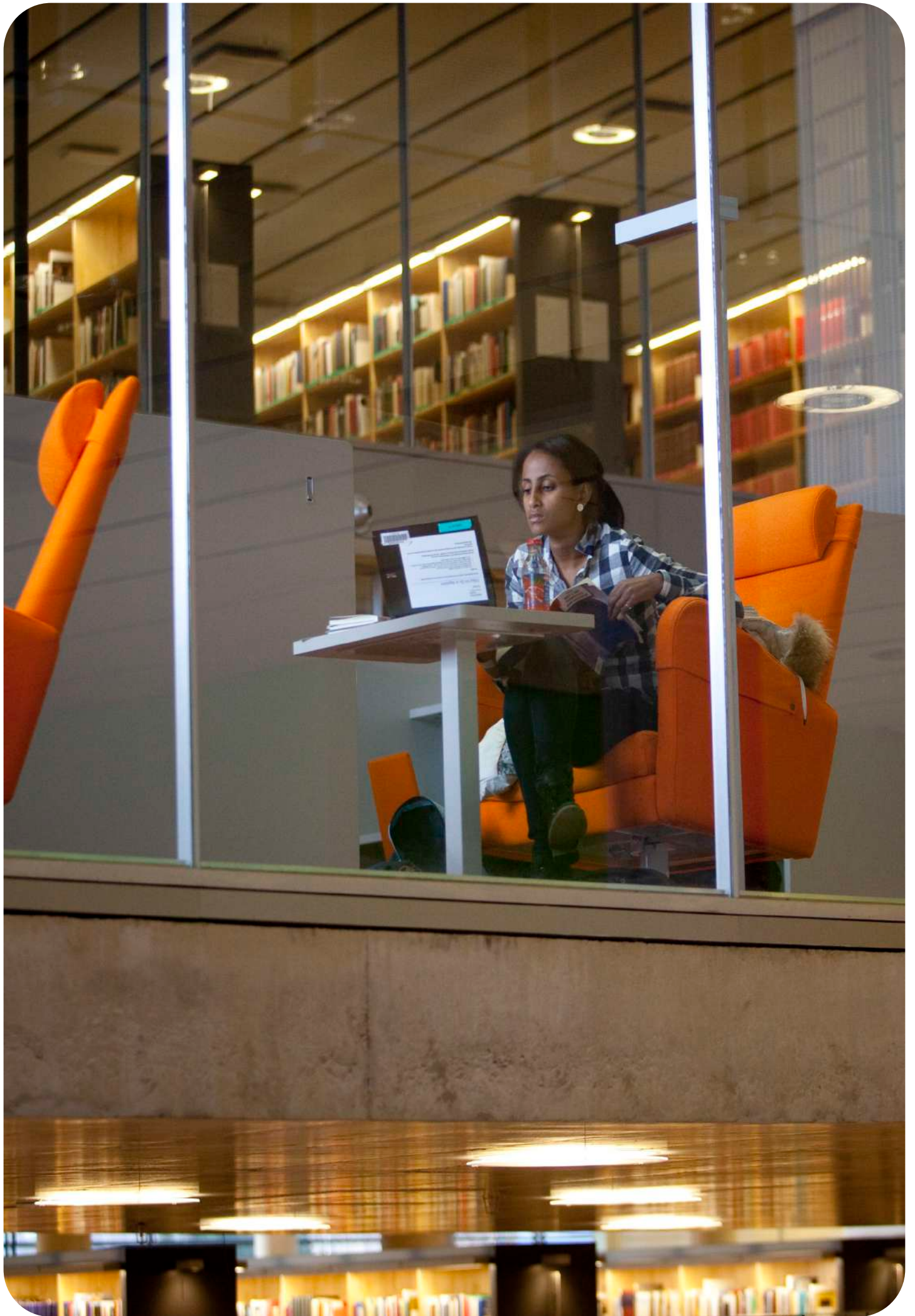
Mediebeståndet vid lärosätesbiblioteken är i snabb förändring. Användningen av elektroniska resurser ökar medan inköp av fysiska medier minskar. Samtidigt finns det en oro för att en minskad fysisk samling kan leda till likriktning. Lärosätesbiblioteken spelar en central roll i arbetet med öppen vetenskap, bland annat genom att stödja öppen tillgång till forskningsdata och publikationer. Publiceringssystem som DiVA och Swepub är viktiga verktyg för detta arbete.

Rapporten visar att lärosätesbiblioteken står inför flera utmaningar, varav kompetensförsörjning är en. Även om biblioteken har en bred kompetensbas är det svårt att rekrytera till vissa specialiserade roller, särskilt inom områden som upphovsrätt, AI och forskningsdatahantering. Det råder också ett stort behov av kontinuerlig kompetensutveckling, något som många lärosätesbibliotek arbetar aktivt med.

En annan utmaning är av finansiell karaktär. Ekonomin är ansträngd på många håll, bland annat på grund av inflation och ökade lokalkostnader.

Frågor om bibliotekens roll i att stödja det demokratiska samhällets utveckling är inte särskilt framträdande i intervjuerna, trots att de enligt bibliotekslagen har ett sådant uppdrag. Sedan intervjuerna gjordes har frågan dock diskuterats i flera olika sammanhang, liksom frågor kring akademisk frihet.

Svensk biblioteksförening ser behov av att stärka lärosätesbibliotekens roll som forskningsinfrastruktur, att arbeta för bättre ekonomiska förutsättningar och att bidra till kompetensutveckling inom upphovsrätt och AI. Föreningen behöver också skapa fler forum för dialog med lärosätesbiblioteken för att gemensamt kunna driva frågor gentemot politiken.

Inledning och bakgrund

Till Svensk biblioteksförenings årsmöte 2023 inkom en motion om att föreningen under 2023 och 2024 skulle lägga särskild vikt vid lärosätesbiblioteken. Årsmötet beslutade att anse motionen besvarad, med hänvisning till att det på kansliet arbetades på en rapport om lärosätesbibliotekens nuläge och framtid, vilket har resulterat i den här skriften.

De senaste åren har Svensk biblioteksförenings arbete med frågor som berör lärosätesbiblioteken främst kretsat kring upphovsrätt och digitalisering av det tryckta kulturarvet. I december 2022 släppte föreningen rapporten *Kunskap för en ny tid – Om digitaliseringen av det tryckta kulturarvet på universitetsbiblioteken i Sverige*. Digitalisering av kulturarvet är en av föreningens prioriterade frågor under 2025.

Mycket kraft har också lagts vid implementeringen av *Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/790 av den 17 april 2019 om upphovsrätt och närstående rättigheter på den digitala inre marknaden* (DSM-direktivet) i svensk lagstiftning och den efterföljande utredningen om inskränkningar i upphovsrätten. Svensk biblioteksförening var med i referensgruppen till framtagandet av nationella riktlinjer för öppen vetenskap.

Under tiden arbetet med den här rapporten har pågått släpptes bland annat 2024 en antologi om lärosätesbiblioteken, *Stöd för utbildning och forskning: lärosätesbiblioteken i Sverige*. Antologin berör en bredd av frågor relevanta för lärosätesbiblioteken idag och är skriven och framtagen av lärosätesbibliotekarier och -chefer. Kungliga biblioteket (KB) och Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har tillsammans gjort en enkät riktad till cheferna på lärosätesbiblioteken.

Den här rapporten är ett underlag för Svensk biblioteksförenings fortsatta arbete med och för lärosätesbiblioteken. Den som vill ha en fördjupad kunskap och insyn i lärosätesbibliotekens arbete och position idag kan med fördel läsa antologin *Stöd för utbildning och forskning: lärosätesbiblioteken i Sverige*.

Tillvägagångssätt

2015 släppte Svensk biblioteksförening rapporten *Effektiv vetenskaplig kommunikation – för forskning, utbildning och nyttiggörande*. I rapporten identifierades flera områden som man ansåg behövde åtgärder på departements- och regeringsnivå, bland annat en mer effektiv organisering av så kallat pliktmaterial, en översyn av upphovsrättslagstiftningen på europeisk nivå och riktlinjer för öppen tillgång på nationell nivå.

Sedan dess har regeringen fattat beslut om *En strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022-2025*, en utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap har tillkommit på Södertörns högskola, bibliotekariekårens sammansättning utifrån kön, sexuell läggning och etnicitet har debatterats flitigt och generativ AI har gjort enorma landvinningar. Dessutom har DSM-direktivet implementerats i svensk lagstiftning och skapat nya frågor kring upphovsrätten. 2024 tog Riksantikvarieämbetet fram en strategi för digitalisering av kulturarvet, som dock inte omfattar det tryckta kulturarvet.

För att få en inblick i dagens verksamhet och behov på lärosätesbiblioteken djupintervjuades sex biblioteksmedarbetare som underlag till denna rapport. I urvalet utgick vi ifrån storlek på lärosäte, geografisk spridning samt olika befattningar i organisationen för att kunna täcka en bredd av lärosätesbibliotekssektorn. Intervjuerna gjordes digitalt och har sedan transkriberats och jämförts för att det ska gå att se tendenser, olikheter och likheter.

Under 2023 genomförde KB tillsammans med delar av SUHF:s expertgrupp för lärosätesbiblioteken en enkätundersökning för att identifiera behovet av samarbete mellan biblioteken och KB. Man fick in 32 svar och Svensk biblioteksförening har fått ta del av resultatet

för att undvika att ställa liknande frågor. Vi har även använt oss av enkätsvaren från SUHF och KB för orientering och grundfakta i vissa frågeställningar.

Antologin Stöd för utbildning och forskning: lärosätesbiblioteken i Sverige har använts som komplement till djupintervjuerna, som gjordes 2023. Även Inskränkningar i upphovsrätten (SOU 2024:4) har använts för att identifiera utmaningar för lärosätesbiblioteken.

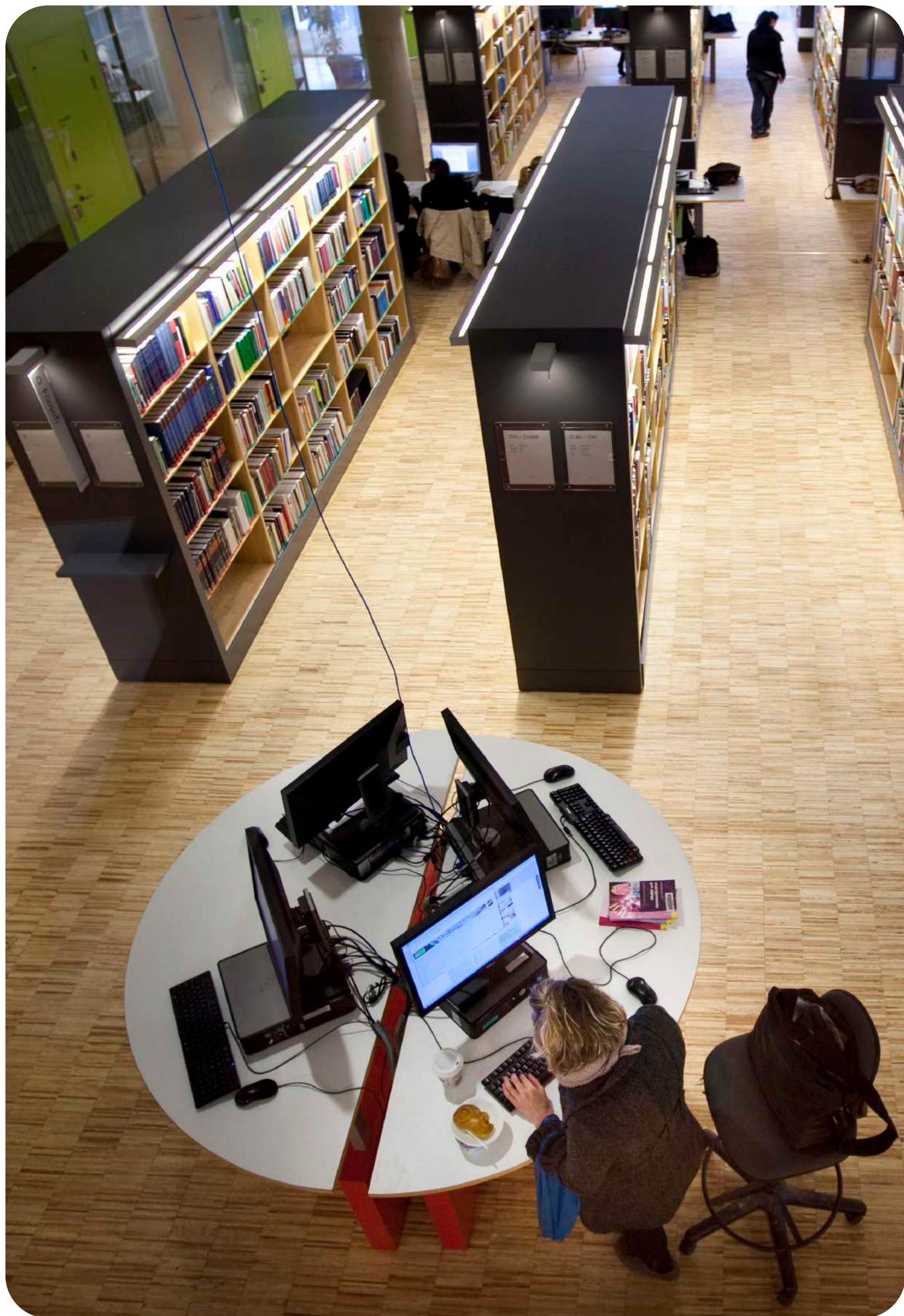
Frågeområden och disposition

Alla som intervjuades för denna rapport fick samma frågor utskickade i förväg. Därefter fick var och en svara på frågorna utifrån sina förutsättningar. På så sätt fick deltagarna möjlighet att läsa på inför intervjun och eventuellt inhämta mer kunskap från kollegor och medarbetare. Frågorna byggde på den europeiska föreningen för forskningsbibliotek LIBERs strategidokument för 2024–2027, där man har identifierat tre drivande omvärldsfaktorer som man menar kommer påverka lärosätesbiblioteken: strävan efter öppenhet, nya teknologier som driver den digitala utvecklingen framåt samt en ökad medvetenhet i den akademiska världen, liksom i samhället i stort, att upprätthålla rättigheter och värderingar i den digitala forskningsmiljön. För att möta dessa faktorer har LIBER formulerat fem strategiska svar.

Senast 2027 ska lärosätesbiblioteken

- vara pålitliga nav för sina användargrupper,
- tillhandahålla framtidsinriktade och toppmoderna tjänster,
- i samarbete med forskare stimulera, underlätta, samutveckla och förvalta infrastrukturer och metoder som är utformade för att ta öppen vetenskap till nästa nivå,
- och dess personal ha den kunskap, självförtroende och färdigheter som krävs för att ta sig an de organisatoriska och tekniska förändringar som möjliggör bibliotekens nya roller och uppgifter,
- förkroppsliga och upprätthålla värden som integritet, mångfald och inkludering inom och utanför forskarsamhället.

Utifrån svaren har rapporten delats in i områdena Tjänster, Medier och Kompetens. Tjänster berör de tjänster som lärosätesbiblioteken erbjuder sina användare. Medier behandlar bibliotekens mediebestånd. Lärosätesbibliotekens kompetensbehov behandlas under Kompetens. Rapporten har också avsnitt om vad ett lärosätesbibliotek är, hur andra organisationer arbetar med frågor relaterade till lärosätesbiblioteken samt en framåtblick som behandlar hur vi, Svensk biblioteksförening, kan fortsätta att arbeta med lärosätesbiblioteken.

Vad är ett lärosätesbibliotek?

Ett lärosätesbibliotek är ett bibliotek som har en högskola eller ett universitet som huvudman. Det kan även benämnas forsknings- eller universitetsbibliotek, eller, som i högskolelagen, högskolebibliotek. I den här rapporten använder vi lärosätesbibliotek som en gemensam benämning på dessa bibliotek. Lärosätesbiblioteken är del av det allmänna biblioteksväsendet och omfattas därmed av bibliotekslagen och dess ändamålsparagraf. Det innebär att även lärosätesbiblioteken ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Enligt bibliotekslagens 12 § ska det finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen. Dessa bibliotek ska svara för biblioteksverksamhet inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid universitetet eller högskolan. Enligt högskoleförordningen 3 kap. 16 § ska högskolebibliotek avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till andra högskolebiblioteks förfogande. Utöver bestämmelserna i bibliotekslagen och högskoleförordningen, styrs lärosätesbiblioteken av sina huvudmän.

Enligt KB:s statistik fanns det år 2023 108 enskilda bibliotek vid 39 lärosäten i Sverige. Tillsammans hade de över 10 miljoner fysiska besök.¹

Vid intervjuerna framkommer att lärosätesbibliotekens uppdrag är att *stödja utbildning, forskning och samverkan*. Det görs genom vetenskaplig informationsförsörjning, att främja öppen publicering, stödja vetenskaplig kommunikation och verka för förstärkt informationskompetens. Lärosätesbiblioteken ska vara en lärande miljö och pedagogisk resurs. Hur tydligt formulerade uppdragen är från respektive huvudman varierar.

Primära målgrupper för biblioteken är lärosätets studenter och forskare, med visst fokus på samverkan – den så kallade tredje uppgiften – som är en del av lärosätets uppdrag enligt högskolelagen (1992:1434). Allmänheten har tillgång till lärosätesbiblioteken, men det finns vissa begränsningar i vad den som inte är inskriven vid ett lärosäte kan låna hem eller använda för informationsresurser på plats, så kallad "walk in-use".

Organisatoriskt återfinns lärosätesbiblioteken antingen i lärosätets förvaltning eller som fristående enhet inom lärosätet. De lärosätesbibliotek som ligger inom förvaltningen befinner sig inom samma struktur som exempelvis lärosätets kommunikationsavdelning, IT-avdelning och forskningsstöd. Chefen för universitetsförvaltningen är universitetsdirektören. Exempel på lärosätesbibliotek som ligger i förvaltningen är Stockholms universitetsbibliotek och biblioteket vid Högskolan i Skövde.

De fristående biblioteken lyder i stället under en biblioteksstyrelse som förutom en ordförande och bibliotekschefen består av ledamöter från de olika fakulteterna, externa ledamöter och studentrepresentanter. Exempel på detta är biblioteken vid Lunds universitet och Uppsala universitet. Lärosätesbiblioteken benämns ofta som forskningsinfrastruktur. Vetenskapsrådet benämner forskningsinfrastruktur som avancerade verktyg som forskare kan behöva för att kunna genomföra sin forskning.² Som exempel ges databaser, forskningsanläggningar, biobanker och storskaliga beräkningsverktyg. Lärosätesbiblioteken kan ses som en forskningsinfrastruktur med sina medier, databaser och arkiv, men en enskild samling eller databas kan också vara en forskningsinfrastruktur.

1 Kungliga biblioteket, *Bibliotek 2023, Sveriges offentligt finansierade bibliotek*, s. 102. 2023

2 Vetenskapsrådet. *Vad är forskningsinfrastruktur?* (2025) <https://www.vr.se/uppdrag/forskningsinfrastruktur/vad-ar-forskningsinfrastruktur.html> (Besökt 2025-04-28.)

Tjänster

Tjänster på ett lärosätesbibliotek innefattar informationstjänst, kundtjänst, forskningsnära tjänster och undervisning. I det här avsnittet sammanfattar vi ett antal av de tjänster som lärosätesbiblioteken erbjuder sina användare. Tjänsterna ser olika ut för olika målgrupper, men gemensamt för dem alla är att bibliotekarierna är informationsspecialister och stöttar användarna på olika sätt att tillgängliggöra och tillgodogöra sig information.

Biblioteksrummet är inte ett bokpalats, utan en plats för studier, socialt umgänge, forskning och medier, allt under vägledning från kunnig bibliotekspersonal.

Utöver lärosätesbiblioteks primära målgrupper (studenter, forskare och lärare) har övriga anställda vid lärosätet rätt och möjlighet att använda bibliotekets tjänster. Sammanfattningsvis är bibliotekens uppdrag att:

- medverka till att lärosätets forskning blir öppen och beständigt tillgänglig,
- stödja vetenskaplig kommunikation,
- verka för stärkt informationskompetens, det vill säga användarens förmåga att söka, värdera och använda information.

Som tidigare nämnts har allmänheten också rätt att använda sig av bibliotekets tjänster, men man är inte en prioriterad målgrupp. En del mindre lärosäten och dess bibliotek samarbetar med det lokala näringslivet som då också blir en målgrupp.

Studenter

Studenter på grundnivå kommer oftast i kontakt med biblioteket och bibliotekarierna när de behöver få tillgång till kurs- eller referenslitteratur. Biblioteken har ingen skyldighet att förse studenterna med kurslitteratur, men det hör till undantagen att de inte gör det. Det är ansvarig lärare som skickar in litteraturlistorna till ansvariga bibliotekarierna; skickas det inte in listor i förväg kan biblioteket omöjligen hålla koll på vad som ska finnas till utlån innevarande år. Så länge studenterna inte ska skriva några större arbeten brukar de mest använda bibliotekens studieplatser och grupprum. Lärosätesbiblioteken är populära som studieplatser och det finns oftast flera olika typer av så kallade lärmiljöer i ett bibliotek.

När studenterna ska skriva sitt examensarbete är det bibliotekarierna som står för vägledning eller undervisning i att söka och värdera information, sökstrategier, tips om ämnesord på svenska och/eller engelska och stöd för att hitta relevanta databaser och sedan söka i dem, det vill säga stötta studenternas utveckling av informationskompetens.³ Ibland anordnar biblioteken gemensamma temakvällar med den skriv- och/eller språkverkstad som finns på lärosätet för att på så sätt kunna vägleda studenterna gemensamt med respektive kompetenser. Bibliotekarierna med ansvar för den här vägledningen benämns *undervisande bibliotekarierna*. Totalt arbetade 476 biblioteksanställda med organiserad undervisning under 2023.⁴ De undervisade 180 444 studenter under 16 686 180 timmar.

Stöd till studenter med läs- och skrivsvårigheter

Studenter som har läs- och skrivsvårigheter kan få stöd via bland annat biblioteket för att klara sina studier. Exempel på svårigheter som kan leda till läs- och skrivnedsättningar som berättigar till stöd är dyslexi, synnedsättning, intellektuell och/eller kognitiv funktions-

3 Gilbert, J, Michnick, K (red). *Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige*, s. 154. 2024.

4 Bibliotek 2023, Sveriges offentligt finansierade bibliotek, s. 102.

nedsättning, ADHD eller autism. Det går även att få stöd vid en tillfällig funktionsnedsättning på grund av skada eller sjukdom. Stöd som lärosätesbiblioteken bidrar med är bland annat att utreda behov av och registrera talbokskonton och andra stödprogram. De studenter som behöver beställa inläsning av kurslitteratur gör också det via biblioteket. Det kan också finnas bokningsbara resursrum på biblioteken som är utrustade med de hjälpmedel som kan behövas.

Vid större lärosätesbibliotek finns det ofta en eller flera medarbetare som arbetar särskilt mot studenter med läs- och skrivsvårigheter. Mindre lärosätesbibliotek har inte alltid resurser till att ha bibliotekarier som arbetar speciellt med målgruppen. De brukar då samarbeta med lärosätets avdelning för student- eller utbildningsstöd för att kunna ge studenterna det stöd de har behov av och rätt till.

Ett vanligt stöd för studenter med läs- och skrivnedsättning är talbokstjänsten Legimus, vilken ger användarna tillgång till kurslitteratur i ett tillgängligt format, utan kostnad.⁵ Legimus drivs och förvaltas av Myndigheten för tillgängliga medier (MTM).

En undersökning från MTM, med svarande från folk-, skol- och lärosätesbibliotek visar att en tredjedel av bibliotekarierna inte upplever utmaningar med att bedöma rätten till Legimus för en användare.⁶ Ungefär lika många tycker det är svårt att lita på om det användaren säger om sin lässituation och svårigheter är sant eller om funktionsnedsättningen innebär ett läshinder som ger rätt att använda Legimus. Lärosätesbibliotekarierna är de som upplever att de har utmaningar i bedömningarna i högst utsträckning.

Under 2024 väcktes en debatt om fusk vid användningen av Legimus. Läromedelsföretagen och Läromedelsförfattarna menar att fusk med spridning av litteraturen från Legimus riskerar att slå ut den svenska kurslitteratursproduktionen. MTM arbetar med att göra plattformen mer säker för upphovsrättsinnehavarna. Regeringen har även uppdragit åt myndigheten att föreslå åtgärder för att säkerställa att endast personer med ett berättigat behov ges tillgång till Legimus.⁷ I redovisningen av uppdraget föreslår MTM en mängd åtgärder för att minska eventuellt fusk, bland annat att e-legitimation ska användas för att logga in och ett förändrat förfarande vid beslut om tillträde till Legimus.⁸

Medie- och informationskunnighet, MIK

Enligt FN-organet Unescos definition är MIK förmågan att kunna söka och värdera information, att kunna identifiera sitt informationsbehov och kunna förstå hur information skapas, sprids och används.⁹ Ofta anses MIK handla om källkritik, men det är mycket bredare

5 Mer om tjänsten Legimus, <https://www.mtm.se/produkter-och-tjanster/legimus/> och <https://www.legimus.se/>. Besökta 2025-03-27.

6 Myndigheten för tillgängliga medier (2025) *Undersökning om registrering i Legimus*, <https://www.mtm.se/kunskap-om-tillganglig-lasning/forskning-om-tillganglig-lasning/vara-rapporter-och-undersokningar/undersokning-om-registrering-i-legimus/> (Besökt 2025-03-18.)

7 Kulturdepartementet. *Uppdrag till Myndigheten för tillgängliga medier om högskolestuderandes tillgång till anpassad kurslitteratur* <https://www.regeringen.se/contentassets/44f73d-0263254869b741157e0dc42492/uppdrag-till-myndigheten-for-tillgangliga-medier-om-hogskolestuderandes-tillgang-till-anpassad-kurslitteratur.pdf>. (2025). (Hämtad 2025-08-05).

8 Myndigheten för tillgängliga medier. *MTM har redovisat regeringsuppdraget om studenters tillgång till anpassad kurslitteratur*. <https://www.mtm.se/nyheter/mtm-har-redovisat-regeringsuppdraget-om-studenters-tillgang-till-anpassad-kurslitteratur/> (2025) (Besökt 2025-08-05)

9 Frank, H, et. al. *Slutrapport. Vägledning för integration av undervisning i medie- och informationskunnighet i högre utbildning* s. 4. 2024.

än så.¹⁰ Enligt 8 § högskolelagen (1994:1434) ska studenter efter genomgången utbildning inom sitt område, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att söka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå och följa kunskapsutvecklingen – färdigheter i MIK. I SUHF:s och KB:s enkät framkom att lärosätesbiblioteken anser att arbetet med medie- och informationskompetens hamnar mellan stolarna. Samtidigt får många studenter undervisning och vägledning för att stärka informationskompetensen. Frågan är om det är nog i dagens informationssamhälle?

Rapporten *Vägledning för integration av undervisning i medie- och informationskunnighet i högre utbildning* kommer fram till att en god kunskapsutveckling för studenter i MIK inom den högre utbildningen kräver ett nära samarbete mellan bibliotek och fakultet. Studenter som ska utveckla MIK-kompetenser bredare än bara sitt eget ämne, behöver mer än de punktinsatser från undervisande bibliotekarie som dagens högre utbildning ger möjlighet till. En god MIK-utveckling kräver också större kompetens hos lärarkåren.

Biblioteksrummet

Biblioteksrummet som en lärmiljö blir allt viktigare, och fokus i biblioteksrummet ligger oftast på studenten snarare än forskaren.¹¹ Sammanlagt fanns det 19 683 studieplatser på biblioteken 2023, eller 0,08 platser per student.¹² I detta inkluderas grupprum.

Lärosätenas biblioteksrum utvecklas hela tiden. Antal aktiviteter ökar på lärosätesbiblioteken. Utöver klassiska aktiviteter, som "Boka en bibliotekarie", blir kulturprogrammen fler. Det kan vara sådant som föreläsningar i ett aktuellt ämne, kompetensutveckling, bokcafé eller bokprat, musikunderhållning eller utställningar.

Biblioteksrummet är i ständig utveckling. Genom att använda UX-metoder (user experience) tas biblioteksbesökarnas synpunkter om hand för att utveckla biblioteken för användarna.¹³

Steg tas även för att göra biblioteksrummet mer kreativt. Bland annat Linköpings universitetsbibliotek och Uppsala universitetsbibliotek har makerspace och/eller kreativa labb för studenter och forskare att använda i en biblioteksmiljö.¹⁴

Forskarstöd

Utöver studenter är den andra stora målgruppen forskare. Deras behov ser annorlunda ut än studenternas, även om forskarstödet även är till nytta för studenter. Tjänsten forskarstöd innebär vanligtvis att en forskare kan boka tid för individuell rådgivning och stöd kring frågor som informationssökning i ordets breda bemärkelse; val av sökord och/eller databaser, genomförande och redovisning av sökning i referenslistor. En annan vanlig tjänst är att forskare får hjälp med en sökstrategi för en systematisk litteraturöversikt av bibliotekarier som är specialiserade på detta. Biblioteken erbjuder även stöd gällande vetenskaplig publicering och inför tryckning av doktorsavhandlingar. Forskarstöd kan också innebära att bibliotekarier hjälper till med att identifiera en lämplig kanal för doktorander och forskare att publicera sig i. Likaså kan biblioteket vara ett stöd för bedömning

10 Mediemyndigheten.(u) *Om medie- och informationskunnighet (MIK)*. <https://mediemyndigheten.se/medie-och-informationskunnighet-mik/medie--och-informationskunnighet-mik/> besökt 2025-02-18.

11 *Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige*, s 306.

12 Kungliga biblioteket. *Slutlig officiell statistik 2023*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:-publ-732> (Hämtad 2025-02-20.)

13 *Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige*, s. 309.

14 *Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige*, s. 331ff.

av olika open access-tidskrifter och huruvida en kommande publicering följer aktuella finansieringskrav på öppen tillgång.

Hantering av forskningsdata

Bibliotekarier är informationsspecialister. På lärosätena innebär det att biblioteken är en del av organisationen som hanterar majoriteten av den forskningsdata som forskare och studenter använder sig av. Forskare får hjälp med publicering och analyser av publicerad forskning, så kallade bibliometriska analyser. Biblioteken är också centrala i lärosätenas arbete med öppen tillgång.

Publiceringssystem och repositorer

Ett digitalt publiceringssystem kallas också för repositorium. Repositorier finns för att samla och spara data, såväl som för att tillgängliggöra publikationer för omvärlden.

Det största digitala publiceringssystemet i Sverige är Digitala Vetenskapliga Arkivet, DiVA. DiVA används för elektronisk registrering, publicering och arkivering av publikationer från svenska lärosäten, forskande myndigheter, museer och institut.¹⁵ DiVA underhålls och utvecklas av ett konsortium som består av 50 medlemmar, där en majoritet är lärosäten.

Lärosäten som inte är en del av DiVA har egna lösningar. Till exempel driver Göteborgs universitet *Göteborgs universitets publikationer*, GUP, och *Göteborgs universitets publikationer – elektroniskt arkiv*, GUPEA, för registrering och publicering av forskningspublikationer och uppsatser.¹⁶

En annan typ av repositorer är databaser med forskningsdata som till exempel innehåller data från laboratorieexperiment, dataset och textbaserade forskningskorpus som forskare bygger upp.

Enligt Förordning med instruktion för Kungliga Biblioteket (2008:1421) ska myndigheten bidra till den svenska forskningens kvalitet och det demokratiska samhällets utveckling genom att tillhandahålla en heltäckande datakälla för utvärdering av svenska vetenskapliga publikationer. I enlighet med denna instruktion har KB utvecklat tjänsten Swepub som utgör en rik datakälla om forskningspublikationer i Sverige. Den används för analyser av den svenska forskningens utveckling i syfte att stärka dess kvalitet. Swepubs främsta värde ligger i att tjänsten tillhandahåller öppna och standardiserade data om forskningspublikationer från svenska universitet, högskolor och andra forskningsorganisationer.

Swepub består av flera delar. Det är en sökingång till forskningspublikationer från de organisationer som levererar metadata till Swepub och för alla organisationer som använder DiVA, men också några andra som har andra system. Swepub innehåller även flera tjänster som kallas för "Swepub Analys" eller "Swepub Bibliometri". Där kan användare som behöver ta ut data för att göra egna analyser, eller få olika typer av underlag, göra det mer effektivt och storskaligt. Men Swepub används också för att de som levererar data ska kunna se hur deras data ser ut och hur de kan förbättra sina leveranser.

15 Diva. (u) <https://www.info.diva-portal.org/w/diva> (Besökt 2025-03-18.)

16 Gothenburg University Publications Electronic Archive (u) <https://gupea.ub.gu.se/> samt Publicera (u) <https://www.ub.gu.se/sv/publicera> (Besökt 2025-03-18)

Öppen vetenskap

Öppen vetenskap är ständigt närvarande vid lärosätesbiblioteken. Det rör sig om allt från att stötta forskare med öppen publicering till att arbeta med att ta fram öppna lärresurser. Flera lärosätesbibliotek driver även egna förlag för öppen vetenskaplig publicering.

Öppen vetenskap är en fråga som är aktuell och relevant från global nivå till lärosätesnivå,¹⁷ liksom även öppna lärresurser.¹⁸ Inom Europeiska unionen finns det såväl rekommendationer från EU-kommissionen som flertalet slutsatser från EU:s ministerråd som berör öppen vetenskap.¹⁹ KB har tagit fram *Nationella riktlinjer för att främja öppen vetenskap*.²⁰ I de riktlinjerna identifieras sex områden som är särskilt angelägna att utveckla i Sverige:

- Öppen tillgång till vetenskapliga publikationer
- Öppen tillgång till forskningsdata
- Öppna forskningsmetoder
- Öppna lärresurser
- Allmänhetens delaktighet i forskningsprocessen
- Infrastrukturer som stödjer öppen vetenskap

Alla lärosätesbibliotek arbetar med öppen vetenskap, primärt med öppen tillgång till vetenskapliga publikationer och forskningsdata. Den öppna tillgången till vetenskapliga publikationer är dyr, framför allt är det de transformativa avtalen som kostar pengar och kostnaden landar ofta på/hos biblioteken. De transformativa avtalen formulerar villkor och kostnad för att låsta artiklar blir öppet tillgängliga för artikelförfattare vars lärosäte omfattas av ett avtal med en viss tidskrift. I Sverige förhandlas dessa genom Bibsam-konsortiet, men det finns även lokala avtal.²¹ En överväldigande majoritet av de svenska lärosätena, 36 stycken, är medlemmar i Bibsam-konsortiet.²²

Med policyer och riktlinjer på global, europeisk, nationell och, på många håll, lärosätesnivå, är öppen vetenskap ett väl etablerat område inom lärosätesbiblioteken, även om det är långt kvar innan all vetenskap som produceras i Sverige är öppen. Det beror bland annat på olika kulturer inom olika forskningsdiscipliner, där såväl traditionerna som möjligheterna att publicera öppet varierar. Då en akademisk karriär bygger på meritering – citeringar och publiceringar i välrenommerade tidskrifter och på konferenser – kommer forskare även fortsättningsvis att publicera i låsta tidskrifter och böcker hos förlag som inte publicerar öppet. Oavsett hur publiceringsmönstren ser ut framöver, kommer lärosätesbiblioteken fortsatt att spela en viktig roll i arbetet med att öppna upp vetenskapen i Sverige.

17 UNESCO. *UNESCO Recommendation on Open Science*. <https://www.unesco.org/en/open-science/about> Besökt 2025-02-13.

18 Unescos rekommendation om öppna lärresurser. 2019.

19 Kungliga biblioteket (2024). *Öppen tillgång i EU*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/oppen-tillgang-i-eu.html> (Besökt 2025-02-13.)

20 Kungliga biblioteket (2024). *Nationella riktlinjer för att främja öppen vetenskap*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2024-01-15-nationella-riktlinjer-for-att-framja-oppen-vetenskap.html> (Besökt 2025-02-13.)

21 Kungliga biblioteket (2025). *Öppen tillgång i Bibsamavtalen*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/oppen-tillgang-i-bibsamavtalen.html> (Besökt 2025-02-13.)

22 Kungliga biblioteket (2025) *Deltagande organisationer*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/deltagande-organisationer.html> (Besökt 2025-02-19.)

Vetenskaplig publicering

Flera svenska lärosäten har startat förlag för öppen publicering. Bland annat Stockholm University Press och Malmö University Press publicerar vetenskapligt granskade e-böcker och peer-reviewade tidskrifter.²³ Det praktiska ansvaret för förlagen ligger ofta på lärosätesbiblioteken. Även forskare utanför de lärosäten som driver förlagen kan publiceras via dem.

Bibliometri

Bibliometri handlar om att göra statistiska analyser av publikationer, vanligtvis forskningspublikationer.²⁴ Det som mäts är antal publicerade vetenskapliga artiklar av en viss grupp av författare och antal källhänvisningar till dessa artiklar, för att man sedan ska kunna studera de statistiska sambanden mellan olika artiklar och ämnen. Lärosätesbiblioteken bistår forskare med dessa bibliometriska analyser. De används som stöd bland annat vid val av tidskrift för publicering. En bibliometriker kan ha en biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning, men behöver inte ha det. Då det inte finns en specifik utbildning för att bli bibliometriker, kan det vara svårt att rekrytera till de tjänsterna.

Medier

Medieutbudet på lärosätesbibliotek skiljer sig från till exempel folkbibliotek genom att det i allt högre utsträckning innehåller digitala samlingar. De elektroniska resurserna tar allt större plats i lärosätesbibliotekens bestandsbyggande. Totalt kostade lärosätesbiblioteken skattebetalarna 2 785 356 429 kronor år 2023, alltså drygt 2,5 miljarder kronor.²⁵ 29 procent av kostnaderna vid lärosätesbiblioteken gick till användning av e-medier, vilket är en ökning med 7 procent från året innan. Inköp av fysiska medier stod endast för 2 procent av de totala utgifterna. Det finns en oro för likriktning mellan biblioteken när det fysiska beståndet får mindre utrymme och lärosätena har tillgång till samma medier.²⁶ Lärosätesbiblioteken har idag att hantera fysiskt bestånd, e-resurser och öppna resurser. Det finns anledning att tro att biblioteken kommer att få en allt större roll när det kommer till förvaltning och uppbyggnad av databaser, då bibliotekarier är informationsspecialister. Det här visar på bibliotekens roll som informationsförmedlare, oavsett format.

Tryckt svensk kurslitteratur

Lärosätesbiblioteken tillhandahåller fysiska exemplar av kurslitteratur, dock inte i så kallade klassuppsättningar. Ofta kan det handla om ett referensexemplar som alltid finns på biblioteket och ett eller flera exemplar för utlåning. Kurslitteraturen är en liten andel av det tryckta beståndet på lärosätesbiblioteken, bara 2,5 procent 2023.²⁷

Den tryckta svenska kurslitteraturens status har under 2024 blivit en stor fråga.²⁸ Försäljningen av ny kurslitteratur går ner. Det beror på en utbredd andrahandsmarknad, men även på att

23 Stockholms universitet (u). Stockholm University Press. <https://www.stockholmuniversitypress.se/> (Besökt 2025-02-20.) Malmö universitet (2025). Malmö University Press. <https://mau.se/en/research/research-publications/malmo-university-press/> (Besökt 2025-02-20.)

24 Läs mer bland annat på Karolinska institutets biblioteks webb (2024): <https://kib.ki.se/publicera-analysera/bibliometri-verifiering-och-hogskolan-i-boras-hogskolebiblioteks-webb> (2023: <https://www.hb.se/biblioteket/forskarstod/handledning-och-tjanster/bibliometri/>) (Besökta 2025-04-29)

25 Bibliotek 2023, Sveriges offentligt finansierade bibliotek, s 97.

26 Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige, s. 382.

27 Bibliotek 2023, Sveriges offentligt finansierade bibliotek, s. 100.

28 Se bland annat rapporten *Den perfekta stormen* som Läromedelsförfattarna gett ut.

studenter hittar litteraturen gratis, men olagligt, på nätet. Det finns även misstankar om att studenter får tillgång till kurslitteratur via Legimus, trots att de inte har rätt att använda tjänsten. (Se mer om Legimus i avsnitt *Stöd till studenter med läs- och skrivsvårigheter*.) Vad lärosätesbibliotekens roll i relation till kurslitteraturen ska vara, är inte en särskilt stor del i debatten och den ser också olika ut vid lärosätesbiblioteken.

Övrig tryckt litteratur

Lärosätesbiblioteken har tryckta samlingar, utöver kurslitteraturen. Dessa samlingar byggs utifrån den målgrupp av studenter och forskare som utgör just det lärosätesbibliotekets användare. På så sätt byggs unika samlingar av stort värde, såväl för det enskilda lärosätet som för forskare på andra lärosäten. Precis som för folk- och skolbiblioteken växer det tryckta beståndet i allt större utsträckning genom förslag från användarna.²⁹ Merparten av dessa samlingar är tillgängliga för allmänheten att låna förutsatt att man skaffar ett lånekort, precis som på ett folkbibliotek.

Elektroniska resurser

E-medier utgör en allt större andel av mediebeståndet på lärosätesbiblioteken. Det handlar både om artiklar, tidskrifter och internationell kurslitteratur. Såväl prenumerationer som de transformativa avtalen kostar biblioteken mycket pengar.

Det är i dagsläget inte möjligt att låna e-boksversionen av svensk kurslitteratur på lärosätesbiblioteken, då marknaden inte erbjuder en sådan plattform för biblioteken att köpa in.

Viktiga elektroniska resurser på lärosätesbiblioteken är artikeldatabaser. Databaserna kan se olika ut. Några spänner över många ämnesområden, medan andra kan fokusera på ett eller några få ämnen. Lärosätesbiblioteken prenumererar på artikeldatabaser som studenter och forskare ges tillgång till genom att logga in via biblioteket, om databaserna inte är öppna resurser. Ett exempel på en artikeldatabas är PubMed.³⁰

Att vägleda studenter och forskare i sökning i databaserna är en viktig arbetsuppgift för lärosätesbibliotekarier.

Fjärrlån och verk som inte finns i handeln

Enligt högskoleförordningen ska lärosätesbiblioteken erbjuda fjärrlån mellan varandra, liksom till övriga bibliotek i Sverige. Det gör att lärosätesbibliotek kan bygga samlingar utifrån lokalt behov, i stället för att hela tiden behöva tänka bredd. Problem uppstår dock när det endast finns ett exemplar av en bok i Sverige som skickas ofta. Det sliter på boken. Gäller det ett exemplar som inte finns i handeln, är det också omöjligt att ersätta ett exemplar som går sönder.

Lärosätena kan heller inte fjärrlåna e-litteratur mellan varandra, eller till andra bibliotek. Det motsäger med andra ord tesen om att allt som är digitalt är tillgängligt.

Det finns en möjlighet att digitalisera och låna ut verk som inte finns i handeln genom en inskränkning i 16 e § upphovsrättslagen (1960:729). Finns det en organisation att teckna ett licensavtal med för den här typen av digitalisering och utlåning, ska det göras för att det ska vara möjligt. I Sverige finns en sådan organisation, men däremot inget avtal. Det gör att det inte är möjligt att erbjuda digitalt utlån av verk som inte finns i handeln, då lagstiftningen är tvingande gällande användning av licensavtal om en sådan möjlighet finns.

29 Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige, s. 355ff.

30 National Library of Medicine. PubMed. (u) <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/> (Besökt 2025-03-19.)

Det svenska trycket

Det svenska trycket är ett samarbete mellan KB och universitetsbiblioteken i Lund, Göteborg, Stockholm, Uppsala och Umeå. Syftet med projektet är att "digitalisera och göra 600 år av svenskt tryck fritt tillgängligt".³¹ Det finns ingen tillförlitlig sammanställning av hur mycket av det tilltänkta materialet som är digitiserat³² inom projektet, enligt KB:s rapport *Digitiserat svenskt tryck: Bedömning av nuläget inom satsningen Det Digitaliserade Svenska Trycket (DST)*. En bedömning är att fem till tio procent av det svenska tryckta kulturarvet är digitiserat.³³

Kulturarv

Flera lärosätesbibliotek förvaltar värdefullt kulturarv, både tryckta medier och arkiv av olika slag.³⁴ Främst är det biblioteken vid Lunds, Göteborgs, Umeå och Uppsala universitet som besitter dessa samlingar. Men även till exempel Karolinska institutets bibliotek förvaltar historiska samlingar.³⁵ Detta material utgör också viktig forskningsinfrastruktur, men är nödvändigtvis inte lika välkänt, utöver hos berörda forskare, som lärosätesbibliotekens övriga bestånd.

Äldre handskrivet och tryckt material kräver resurser för att förvaltas på ett ändamålsenligt sätt. Tillgängligheten ökar om materialet digitaliseras, men det kräver samtidigt resurser. Lärosätenas arkiv fylls ständigt på. Framöver lär arkiven på lärosätesbiblioteken växa även digitalt, vilket i sin tur ställer nya krav på och ökar behoven av resurser för den digitala förvaltningen.

Pliktleverans

Sex lärosätesbibliotek samt KB är mottagare av så kallad pliktleverans enligt lagen om plikt-exemplar av dokument (1993:1392). Det innebär att tryckerier, producenter, utgivare och distributörer är skyldiga att lämna ett antal exemplar av sitt nyutgivna material till utsedda bibliotek. Endast KB och Lunds universitet har i uppdrag att bevara allt pliktmaterial som levereras. Universitetsbiblioteken i Umeå, Uppsala, Stockholm, Linköping och Göteborg får göra ett urval.

Än så länge finns det ingen pliktleverans för digitalt material. Det innebär till exempel att den uppsjö av poddstar som produceras inte behöver sparas till eftervärlden. 2021 kom ett betänkande, *Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial (SOU 2021:32)* med förslag på hur en sådan plikt skulle kunna se ut. Förslaget har ännu inte blivit till lag.

31 Lunds universitet (2025). *Det svenska trycket*. (2025) <https://www.ub.lu.se/om-universitetsbiblioteket/projekt/digitalisering-av-det-svenska-trycket>, (Besökt 2025-01-29.)

32 Att digitisera är att omvandla analogt till digitalt. Att digitalisera är att använda det digitiserade materialet i en bredare process, till exempel lägga till metadata för att kunna forska på materialet.

33 Göteborgs universitet (u). *Kulturdebatt: Satsa på storskalig digitalisering av det svenska trycket*. <https://www.ub.gu.se/sv/nyheter/kulturdebatt-satsa-pa-storskalig-digitalisering-av-det-svenska-trycket> (Besökt 2025-01-29)

34 Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige, s 389ff.

35 Karolinska institutet (2025). *Universitetsbiblioteket (KIB)*. <https://ki.se/om-ki/organisation-och-ledning/universitetsbiblioteket-kib>, se under *Avdelning: Medicinens historia och kulturarv*, (2025-04-29).

Kompetens

Kompetens omfattar vilka olika befattningar som arbetar på biblioteket, utbildning och eventuella kompetensutvecklingsmöjligheter.

Det finns en bredd av kompetenser på lärosätesbiblioteken. På grund av lärosätesbibliotekens storlek har många bibliotekarier där möjlighet att specialisera sig i hög grad. Till exempel finns det undervisande bibliotekarier, de som endast arbetar med forskarstöd och så vidare.

Kompetensbehov

Trots bredden av kompetens på lärosätesbiblioteken, finns det områden där kunskapen på biblioteken inte räcker till eller att det är svårt att rekrytera personer med rätt kunskap.

Upphovsrätt

Upphovsrätten är ständigt närvarande för lärosätesbibliotekarier. Frågor uppkommer vid publicering av uppsatser och vetenskapliga verk, digitalisering, med mera. Eftersom lärosätesbiblioteken både är en kulturarvsinstitution och en forskningsinfrastruktur, är det många upphovsrättsliga frågor som kan aktualiseras en vanlig arbetsdag.

Enligt SUHF:s och KB:s enkät är upphovsrätt det område där lärosätesbiblioteken har absolut störst utmaningar. Biblioteken saknar egen juridisk kompetens och är beroende av att enskilda anställda har ett intresse av upphovsrätt och har möjlighet att kompetensutveckla sig inom området. De jurister som är anställda på lärosätena är inte anställda för att vara upphovsrättsexperten och har inte alltid tid eller i uppdrag att stötta biblioteken i deras juridiska frågor. Det kan också vara svårt att hitta rätt kompetens hos advokatbyråer, då ingen arbetar med upphovsrätt i relation till forskning, publicering och kulturarv.

Artificiell intelligens

Artificiell intelligens (AI) blir en allt större fråga för biblioteken, så även på lärosätena. AI lyfts i SUHF:s och KB:s enkät som ett av de områden där det finns stora kompetensutmaningar.

I intervjuerna framkommer att tre lärosätesbibliotek som är representerade arbetar med eller diskuterar frågan på olika sätt. Det rör sig om intern kompetensutveckling – både på biblioteket och lärosätet i stort, stöd till studenter, AI i en MIK-kontext och farhågor med AI. Intervjuerna gjordes under 2023, så det får antas att diskussionerna – och kanske även kompetensutvecklingen – har vuxit sedan dess.

AI är idag ett arbetsverktyg på lärosätesbiblioteken. Det krävs AI-kompetenser hos såväl anställda som studenter och forskare. AI ställer krav på bibliotekens arbete med MIK i relation till både studenter, lärare och forskare. Bibliotekarier ska också kunna stötta forskare som vill använda databaser och digitaliserad forskningsinfrastruktur till att träna språkmodeller, text- och datautvinning (TDM) och maskininlärning. Det här ställer stora krav på lärosätesbibliotekariernas AI-kompetens, oavsett vad de arbetar med.

Rekrytering

Det finns utmaningar när det gäller viss kompetens och rekrytering till lärosätesbibliotek. Till tjänster inom traditionell kärnverksamhet som informationstjänst, undervisning eller systematiska översikter är det ingen brist på bra kandidater. Det är dock svårare att hitta personal till roller inom teknik och programmering, bibliometriker och forskningsdata-

specialister. Eftersom till exempel bibliometri är ett förhållandevis nytt område för hela sektorn, konkurrerar biblioteken med varandra när det gäller rekrytering och lärosätesbiblioteken på mindre orter har det svårare än de stora biblioteken.

Kompetensutveckling i tjänsten

Möjligheterna till utveckling i tjänsten för anställda på lärosätesbibliotek är goda. Biblioteksledningarna arbetar ofta med långsiktiga och strategiska kompetensförsörjningsplaner. Exempelvis utlyser man inte automatiskt en tjänst som blir vakant utan att först inventera behovet. En vakant tjänst kan omvandlas till något annat för att uppfylla behov som finns på biblioteket. Tyvärr dras allt fler tjänster in på lärosätesbiblioteken av ekonomiska skäl. Rent allmänt är dock möjligheterna till att utvecklas på arbetsplatsen goda när man är anställd på ett lärosätesbibliotek.

Vad gör andra organisationer?

KB är Sveriges nationalbibliotek och en myndighet. KB är en forskningsinfrastruktur med såväl fysiska som digitala resurser. Myndigheten är ett av de bibliotek som måste behålla samtliga pliktleveranser. KB är även samordnare för Bibsam-konsortiet och SwePub. KB spelar en viktig roll inom arbetet med öppen vetenskap och har i sin instruktion från regeringen i uppdrag att samordna, följa upp och främja samverkan i arbetet för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer.

Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har en expertgrupp för lärosätesbiblioteken.³⁶ Under gruppens mandatperiod 2025 - 2026 är dessa områden av särskild vikt:

- Utvecklingen av en god och effektiv infrastruktur för lärosätenas informationsförsörjning och vetenskapliga kommunikation som stöd för utbildning, forskning och samverkan av högsta kvalitet. Frågor som rör öppen vetenskap och digitalisering ska särskilt uppmärksammas.
- Kurslitteratur ur olika aspekter, vilket till exempel relaterar till öppna lärresurser och bibliotekens möjligheter att köpa svenska e-böcker.
- Lärosätesbibliotekens roll för medie- och informationskunnighet och AI-litteracitet.
- Tillämpning av AI i bibliotekens verksamheter.
- Att under mandatperioden anordna minst en öppen konferens där frågor om forskningsbiblioteken och deras uppdrag kan belysas och diskuteras ur flera perspektiv av biblioteksmedarbetare och andra intressenter.

Inom lärosätesbibliotekssektorn finns det diverse olika sammanslutningar och nätverk där chefer och bibliotekarier möts för att diskutera frågor. Svensk biblioteksörening är värd för expertnätverk där endast lärosätesbibliotekarier är medlemmar, men också expertnätverk där lärosätesbibliotekarier, liksom bibliotekarier från andra sektorer, är medlemmar.

36 Sveriges universitets- och högskoleförbund (u). *Expertgruppen för lärosätesbiblioteken*. <https://suhf.se/arbetsgrupper/expertgruppen-for-larosatesbiblioteken/> (Besökt 2025-02-13.)

Framåtblick

Trots varierande storlek och förutsättningar har de 39 lärosätesbiblioteksorganisationerna i Sverige ett gemensamt uppdrag: att stötta studenter och forskare med informationsförsörjning och -kompetens. Hur det ser ut i praktiken bestäms av lärosätets storlek och uppdrag.

Sedan intervjuerna gjordes under 2023 har framför allt AI blivit en större fråga för lärosätesbiblioteken. En annan trend är att även lärosätesbibliotekens ekonomi börjar bli sämre. Bland annat drabbar inflationen och högre lokalkostnader lärosätena och i sin tur biblioteken. I skrivande stund står till exempel högskolebiblioteket i Skövde och biblioteket vid Musikhögskolan i Piteå inför personella neddragningar.³⁷ Även Uppsala universitetsbibliotek har behövt göra personella neddragningar som följd av ökande kostnader.³⁸

Utifrån de intervjuer och det bakgrundsmaterial vi tagit del av under arbetet med rapporten ser vi att det finns ett behov av utökad kontakt mellan Svensk biblioteksförning och lärosätesbiblioteken för att arbeta fram konkreta förslag att driva gentemot politiken. I arbetet med rapporten har dock några frågor identifierats.

Hur lärosätesbiblioteken arbetar med att verka för det demokratiska samhällets utveckling, i enlighet med bibliotekslagens skrivning, är inte tydligt i de intervjuer som har gjorts. I sitt uppdrag som stödfunktion till utbildning och forskning, har lärosätesbiblioteken en naturlig roll som demokratiaktör, men frågor om till exempel armlängds avstånd och akademisk frihet är inte närvarande på arbetsplatsen hos de intervjuade bibliotekarierna. Svensk biblioteksförning kan bidra till att lyfta lärosätesbibliotekens uppdrag, roll och det arbete som pågår, men även belysa hur biblioteken kan arbeta enligt ändamålsparagrafen i bibliotekslagen. Frågan om akademisk frihet lyftes av Svensk biblioteksförning och 28 lärosätesbibliotekschefer i en debattartikel i Göteborgs-Posten under våren 2025.³⁹

Svensk biblioteksförning bör i högre utsträckning lyfta lärosätesbibliotekens roll som forskningsinfrastruktur, för att på så sätt stärka deras roll i forskningens ekosystem. Som en del i detta behöver det arbete som pågår inom Svensk biblioteksförning med bibliotekens ekonomiska förutsättningar tydligare inkludera lärosätesbiblioteken och deras ekonomiska utmaningar.

Under 2025 var en av Svensk biblioteksförnings prioriterade frågor digitalisering av det tryckta kulturarvet. För lärosätesbiblioteken innebär en ökad digitalisering ett förbättrat bevarande och större tillgänglighet till kulturarvet för studenter, forskare och invånare. Det är därför viktigt att biblioteken kan öka digitaliseringstakten.

Upphovsrätt är ett område där det saknas kompetens på lärosätesbiblioteken, samtidigt som det behövs en förenklad lagstiftning för forskning och kulturarv. Svensk biblioteksförning arbetar kontinuerligt med att identifiera hinder för bibliotekens arbete i upphovsrättslagstiftningen för att få ett balanserat regelsystem som stöttar upphovsmännen och möjliggör forskning med och på upphovsrättsskyddat material.

37 Biblioteksbladet. *Tumult när bibliotekshyllor skulle tömmas på Musikhögskolan i Piteå.* (2025) <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/tumult-nar-bibliotekshyllor-skulle-tommas-pa-musikhogskolan-i-pitea/> (Besökt 2025-03-19.)

38 Magasin K. *Pressat universitetsbibliotek tvingas säga upp personal.* <https://magasink.se/2025/04/uppsala-universitetsbibliotek-tvingas-saga-upp-personal/> (2025) (Besökt 2025-08-05)

39 Göteborgs-Posten. *Trumps politisering av universiteten kan strypa den fria forskningen även här.* <https://www.gp.se/debatt/trumps-polisering-av-universiteten-kan-strypa-den-fria-forskningen-av-en-har.6da90334-e079-4087-98d2-bbf72407b769> (2025). (Besökt 2025-08-05).

AI är ytterligare ett område där de anställda på lärosätesbiblioteken behöver utökad kompetens. Utvecklingen går snabbt, och såväl studenter som forskare vänder sig till biblioteken för stöd. Här har Svensk biblioteksförening en roll att spela i kontakter med politiker och myndigheter vad gäller regleringar och satsningar kring AI, för att ge lärosätesbiblioteken förutsättningar att möta de krav som ställs när AI används inom högre utbildning och forskning.

Svensk biblioteksförening kan spela en roll i för lärosätesbiblioteken gemensamma utmaningar som kräver lagändringar på nationell eller EU-nivå och/eller där bedömningen görs att det krävs resurstillskott via statsbudgeten. Vilka frågor som ska drivas bör identifieras i nära dialog med lärosätesbiblioteken. En prioriterad fråga för Svensk biblioteksförening bör därför vara att skapa forum för dialog mellan föreningen och lärosätesbiblioteken.

Källor

Biblioteksbladet. Tumult när bibliotekshyllor skulle tömmas på Musikhögskolan i Piteå. (2025) <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/tumult-nar-bibliotekshyllor-skulle-tommas-pa-musik-hogskolan-i-pitea/> (Besökt 2025-03-19.)

Borås högskola. Bibliometri. Borås högskolebiblioteks webb (2023) <https://www.hb.se/biblioteket/forskarstod/handledning-och-tjanster/bibliometri/> (Besökt 2025-04-29)

Diva. (u) <https://www.info.diva-portal.org/w/diva> (Besökt 2025-03-18.)

Frank, H, et. al. *Slutrapport. Vägledning för integration av undervisning i medie- och informationskunnighet i högre utbildning*. 2024.

Gilbert, J, Michnick, K (red). *Stöd för forskning och utbildning: lärosätesbiblioteken i Sverige*. 2024.

Göteborgs-Posten. *Trumps politisering av universiteten kan strypa den fria forskningen även här*. <https://www.gp.se/debatt/trumps-politisering-av-universiteten-kan-strypa-den-fria-forskningen-aven-har.6da90334-e079-4087-98d2-bbf72407b769> (2025). (Besökt 2025-08-05).

Göteborgs universitet. Gothenburg University Publications Electronic Archive (u) <https://gupea.ub.gu.se/> (Besökt 2025-03-18)

Göteborgs universitet. Kulturdebatt: Satsa på storskalig digitalisering av det svenska trycket. (u) <https://www.ub.gu.se/sv/nyheter/kulturdebatt-satsa-pa-storskalig-digitalisering-av-det-svenska-trycket> Besökt 2025-01-29)

Göteborgs universitet. Publicera (u) <https://www.ub.gu.se/sv/publicera> (Besökt 2025-03-18)

Karolinska institutet. Bibliometri & verifiering (2024): <https://kib.ki.se/publicera-analysera/bibliometri-verifiering> (Besökt 2025-04-29)

Karolinska institutet. Universitetsbiblioteket (KIB) (2025) <https://ki.se/om-ki/organisation-och-ledning/universitetsbiblioteket-kib>, se under Avdelning: Medicinens historia och kulturarv, (2025-04-29).

Kulturdepartementet. *Uppdrag till Myndigheten för tillgängliga medier om högskolestuderandes tillgång till anpassad kurslitteratur*. <https://www.regeringen.se/contentassets/44f73d0263254869b741157e0dc42492/uppdrag-till-myndigheten-for-tillgangliga-medier-om-hogskolestuderandes-tillgang-till-anpassad-kurslitteratur.pdf>. 2025. (Hämtad 2025-08-05).

Kungliga biblioteket, Bibliotek 2023, Sveriges offentligt finansierade bibliotek. 2023.

Kungliga biblioteket. Deltagande organisationer. (2025) <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/deltagande-organisationer.html> (Besökt 2025-02-19.)

Kungliga biblioteket. Nationella riktlinjer för att främja öppen vetenskap (2024) <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2024-01-15-nationella-riktlinjer-for-att-framja-oppen-vetenskap.html> (Besökt 2025-02-13.)

Kungliga biblioteket. Öppen tillgång i Bibsamavtalen. (2025) <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet/oppen-tillgang-i-bibsamavtalen.html> (Besökt 2025-02-13.)

Kungliga biblioteket. Öppen tillgång i EU (2024). <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/oppen-tillgang-i-eu.html> (Besökt 2025-02-13.)

Lunds universitet. Det svenska trycket. (2025) <https://www.ub.lu.se/om-universitetsbiblioteket/projekt/digitalisering-av-det-svenska-trycket>, (Besökt 2025-01-29.)

Läromedelsförfattarna och Strategirådet. Den perfekta stormen. 2024.

Magasin K. *Pressat universitetsbibliotek tvingas säga upp personal*.

<https://magasink.se/2025/04/uppsala-universitetsbibliotek-tvingas-saga-upp-personal/> (2025) (Besökt 2025-08-05)

Malmö universitet. Malmö University Press (2025) <https://mau.se/en/research/research-publications/malmo-university-press/> (Besökt 2025-02-20.)

Myndigheten för tillgängliga medier, Legimus. (2025). <https://www.mtm.se/produkter-och-tjanster/legimus/> (Besökt 2025-03-27.)

Myndigheten för tillgängliga medier. *MTM har redovisat regeringsuppdraget om studenters tillgång till anpassad kurslitteratur*. <https://www.mtm.se/nyheter/mtm-har-redovisat-regeringsuppdraget-om-studenters-tillgang-till-anpassad-kurslitteratur/> (2025) (Besökt 2025-08-05)

Myndigheten för tillgängliga medier, Välkommen till Legimus. (u) <https://www.legimus.se/> (Besökt 2025-03-27.)

Myndigheten för tillgängliga medier (2025) *Undersökning om registrering i Legimus*, <https://www.mtm.se/kunskap-om-tillganglig-lasning/forskning-om-tillganglig-lasning/vara-rapporter-och-undersokningar/undersokning-om-registrering-i-legimus/> (Besökt 2025-03-18.)

National Library of Medicine. PubMed. (u) <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/> (Besökt 2025-03-19.)

Stockholms universitet. Stockholm University Press (u) <https://www.stockholmuniversitypress.se/> (Besökt 2025-02-20.)

Sveriges universitets- och högskoleförbund. Expertgruppen för lärosätesbiblioteken. (u) <https://suhf.se/arbetsgrupper/expertgruppen-for-larosatesbiblioteken/> (Besökt 2025-02-13.)

Unesco. UNESCO Recommendation on Open Science. (2023) <https://www.unesco.org/en/open-science/about> (Besökt 2025-02-13.)

Unescos rekommendation om öppna läresurser. (2019)

Vetenskapsrådet. Vad är forskningsinfrastruktur? (2025)

<https://www.vr.se/uppdrag/forskningsinfrastruktur/vad-ar-forskningsinfrastruktur.html> (Besökt 2025-04-28.)

Statens offentliga utredningar. Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial (SOU 2021:32)

Sveavägen 41, 111 34 Stockholm
08-545 132 30
biblioteksforeningen.se